

Od »Virov« bi bilo vredno omeniti še naslednje članke: Edwin Hoernle: Osnovna vprašanja delavske vzgoje, str. 123—136, Max Adler: Naloge marksistične delavske izobrazbe, str. 80—93, Delavci in kultura, str. 224—227, Viktor Adler: Klerikalizem in šola, str. 227—230, Max Adler: Razredni boj in vzgoja, str. 315—318, Otto Glöckel: Avtobiografija, Njegovo življenjsko delo: dunajska šolska reforma, str. 324—330, Prva avstrijska delavsko izobraževalna konferenca, str. 440—449, Delavska kultura, str. 449—451, Učni načrti in predavatelji dunajske strankine šole 1924—1932, str. 490—493.

Delo je kvalitetno in ga je vredno vzeti v roke.

I v a n k a Z a j c - C i z e l j

Slovenski študenti v boju za narodno in socialno osvoboditev; I. del (1919—1941). Fotografski zbornik. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, 1987, 353 strani.

Po velikih naporih uredniškega odbora (dr. Marjan Britovšek, predsednik, in člani Ana Benedetič, dr. Ludvik Čarni, Vlasto Kopač, Ivan Kreft, dr. Vekoslav Kremenšek, Ludvik Olas in dr. Vanek Šiftar) smo Slovenci dobili fotografski zbornik, ki predstavlja pomemben del naše sodobne zgodovine. »Študentsko gibanje, ki ga prikazuje Zbornik, je bilo del velikega demokratičnega gibanja, ki se ni omejevalo samo na komuniste, ampak so ga tvorile vse napredne demokratične sile delavstva in inteligence. Obseg tega demokratičnega gibanja je zagotavljal revolucionarnost širokega študentskega zaledja in pripravo slovenskih študentov za usodne trenutke fašistične okupacije in osvobodilnega boja«, je v uvodu zapisal rektor prof. dr. Ivan Kristan.

O srednji del zbornika — s fotografijami, besedilom in drugimi fotografskimi dokumenti — ilustrira dogajanje na ljubljanski univerzi od njene ustanovitve leta 1919 do zloma stare Jugoslavije v aprilu 1941. Poseben poudarek je dan obdobju tridesetih let, ko so napredni študentje pod vplivom ilegalne komunistične partije in njenih članov na univerzi spodbujali akcije, povezane z ljudskofrontnim gibanjem. Tako se je oblikovala in uveljavila študentska levica, ki je v nasprotju s katoliškim in liberalnim političnim taborom dobivala vsebolj razredno naravo in je kasneje med NOB odigrala pomembno vlogo v boju za narodno in socialno osvoboditev.

Izredno pomembno in pohvalno je, da se je uredniški odbor odločil prikazati v Zborniku tudi dejavnost slovenskih študentov izven ljubljanske univerze, tistih, ki so študirali na univerzah v Zagrebu, v Beogradu, na Dunaju, v Gradcu, v Innsbrucku in drugje, slovenskih študentov s Tržaškega, z Goriškega in iz Beneške Slovenije, Rezije in Kanalske doline ter Slovenskega Porabja. Tako zajema Zbornik celoten slovenski kulturni prostor, v katerem je seveda narodno in revolucionarno osveščanje glede na zgodovinske okoliščine potekalo različno, vendarle s tem opravičuje tudi svoj naslov — »Slovenski študenti v boju za narodno in socialno osvoboditev«.

A v g u s t L e š n i k

Jože Mlinarič: Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656—1774. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve, 1987, 463 strani. (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 9)

Deveti zvezek AES je v celoti zapolnil dr. Jože Mlinarič z objavo vizitacijskih zapisnikov arhidiakonata med Dravo in Muro v letih 1657—1660, 1760—1764 in 1773—1774, zapisnika arhidiakonatske sinode istega področja 1739 ter vizitacijskega zapisnika dekanata Lipnice iz let 1739—1740. Vsi ti dokumenti se nahajajo v graškem škofijskem arhivu. Poleg dokaj obširnega uvoda (z angleškim povzetkom vred 50 strani) je knjiga opremljena tudi z indeksoma krajev in oseb. Obdobje, ki ga osvetljujejo gornji viri, sodi pri nas med najmanj proučene. Literarni in nacionalni vidiki, ki so bili v ospredju zanimanja starejših raziskovalcev, v tem času niso bili tako izraziti, da bi jih posebej pritegovali. Izjema so Valvazor in nekateri njegovi sodobniki. Pričakovati bi bilo, da bo več zanimanja za ta čas pri današnjih raziskovalcih, ki v skladu z evropskimi trendi, vsaj načelno kažejo več posluha za življenje in delo navadnih ljudi. Tudi tisti, ki se ukvarjajo z reformacijo, bi morali segati po tovrstnih virih. Članki in zlasti simpoziji v zadnjih letih pa nam kažejo, da temu ni tako. Zato je razkorak med splošnimi trditvami in govorico virov čedalje večji.

Enaka ali podobna vprašanja bi lahko postavili tudi nekaterim drugim strokam, umetnostni zgodovini in nenazadnje etnologiji. Kljub izjemam se še vedno velik del piscev zateka k tožbam o pomanjkanju virov. Tisti, ki žele raziskovati življenje in navade včerajšnjega dne, bi storili veliko boljše, če bi segli nazaj. Iz vizitacijskih zapisnikov zremo veliko o verski praksi, rojstvih, smrti, bratovščinah, ločenih, raznih drugih, za tisti čas asocialnih ljudeh, javnih grešnikih, konvertitih, o stanju cerkva in pokopališč, kar je eden najboljših pokazateljev gospodarskih in kulturnih razmer prebivalstva. Nerazumljivo je, da o cerkvi, ki je propadla v prejšnjem stoletju, ob restavracijskih posegih razpravljamo na način, ki je opravičljiv za prazgodovino, ne pa za

objekt, ki je bil v zadnjih stoletjih, ne samo enkrat, temeljito popisano. Vsa ta vprašanja niso namenjena ne avtorju ne uredništvu, ampak vsem tistim, ki kreirajo usodo teh znanosti pri nas, ki se, včasih celo z metodo političnih diskvalifikacij, upirajo novim spoznanjem. Vztrajanje na objavljanju tovrstnega gradiva bo zagotovo, čeprav počasi, opravilo svoje. Želeti je le, da bi Mlinarič našel posnemalca za goriško škofijo. Težko se je namreč otestiti vtisa, da je pri naših humanističnih znanostih še vedno najbolj pomembno tisto, kar obravnava Kranjsko, čeprav je ta dežela nemalokrat zelo zaostajala za sosednjimi.

Ker je predmet vizitacijskih poročil znan, omenili pa smo tudi čas in prostor, ve-lja poudariti le nekatere neavadnosti. Preseneča stanje nekaterih cerkva in zlasti pokopališč. Posebno glede slednjih današnjih Slovencev ne gre primerjati s predniki. Tu je bil resnično narejen velik napredek, ki nas od nekaterih bližnjih in daljnih sosedov še kako loči. Na prvi pogled nas preseneča tudi precejšen delež nedomačih duhovnikov, med katerimi najdemo tudi številne Dolenjce in Belokranjce. V zvezi z verskim življenjem preseneča zanemarljivo število nekatolikov in presenetljiv porast števila duhovnikov od srede 17. stoletja do druge polovice 18. stoletja. Presenečajo opisi odnosov med križniki in škofijo, med duhovniki, cerkvenimi uslužbenci in verniki, demografske in kulturne razmere, podatki o rabi slovenskega jezika (Apaško polje!). Še najmanj je podatkov o gospodarskih razmerah, oziroma jih je treba ugotavljati posredno. Tistim, ki nimajo volje, da bi se pregrizli skozi viro, bi posebej priporočili branje uvoda, zlasti tistih delov, ki govorijo o nastanku krške, sekavske in lavantinske škofije, kompetencah njihovih škofov in odnosov med njimi. Čeprav ta plat naše preteklosti ni tako komplicirana kot ona v Prekmurju, pa je vsaj osnovna dejstva treba večkrat obnoviti. Brez njihovega poznavanja težko sledimo raziskavam obdobji, ki nam jih približuje Mlinarič, pa celo 19. stoletju.

Stane Granda

Stijepo Obad, Dalmacija revolucionarne 1848/49. godine. Reka, 1987, 352 strani in 8 strani slikovnih prilog.

Z izdajo izbranih virov o revolucionarnem letu 1848/49 se je prednost naših sosedov pri tovrstnih delih pred nami spet povečala. Že v prejšnjem stoletju je namreč Pejaković izdal podobno delo za Hrvaško in Slavonijo, po zadnji vojni pa Praga in Zink za Dalmacijo. Obadovo delo je nov, znaten prispevek k zaokrožitvi tovrstne predstavitve pomladi hrvaškega naroda.

Knjiga prinaša izbor 148 dokumentov. Razen štirih so vsi iz obeh let revolucije. Tudi ti, ki so iz 1847. oziroma 1850. leta, se tematsko lepo vklaplajo v večino. Žal avtor ne razloži kriterija, na podlagi katerega je naredil izbor. Že samo po dokumentih, ki jih poznamo pri nas in v ostalih avstrijskih deželah. Lahko sodimo, da so bili dokaj ostrti in da je avtor z njimi hotel zbuditi pozornost najširšega kroga bralcev. Uvodoma moramo poudariti, da položaj, ko Dalmacija ni bila predvidena za vključitev v nemško cesarstvo, deželi ni veliko pomagal, da se ostra nacionalna polarizacija ne bi zgodaj pojavila. Agitacijo za Frankfurt so tu nadomestile simpatije za združeno Italijo. Tudi tu so se pojavili ljudje, ki so iskali rešitev za demokracijo izven dotedanje države in ki so bili pripravljeni žrtvovati prihodnost lastnega naroda idealom, ki so bili bolj zadeva literarnih sanjarij kot realnosti. Kulturna in liberalna Italija gotovo ne bi mogla dati vedno bolj zaostali Dalmaciji nikakršnih garancij za boljše življenje. Politični razvoj, kot so ga predvidevali pristaši združitve Hrvaške, ni izključeval možnosti, da tisti, ki bi hotel, ne bi smel brati Danteja v originalu. S tem smo že napovedali srž problemov, ki jih osvetljujejo zbrani dokumenti: združitev hrvaških dežel in odnos do domačih Italijanov v narekovaju in v resnici in njihove kulture. Krepilo se je namreč prepričanje, da je bilo plačilo Benetkam, ki so jih rešile pred turško oblastjo, preveliko, kajti v javnem življenju, šolah in uradih je kraljevala italijanščina. Zanimivo pa je, da so nekateri takoj videli, da je to pomembno vprašanje in da bi vsako prenapenjanje odbilo tiste, ki so po narodni zavesti Hrvatje ali bolje Dalmatinci, po jezikovni in drugi kulturi pa Italijani. Pri nas je na primer tako spoznanje dozorelo prepozno.

Naslednja zanimivost, ki veje iz dokumentov, je gospodarski, verski in nacionalni interes za Bosno. Dalmatinci, katerih pomorstvo je rapidno propadalo, za kar so krivili severnojadranska pristanišča, zlasti Trst, so videli rešitev v tesnejši povezavi z Bosno, ki bi jo bilo treba takoj osvoboditi izpod Turkov. Zato je dalmatinska revolucionarna politika veliko bolj »jugoslovanska« kot npr. v tem času slovenska in veliko bolj mednarodna, saj se je vpletala v mednarodno problematiko. V strukturi dokumentov nas presenečajo javni pozivi kontinentalnih, slavonskih in hrvaških občin dalmatinskim, naj prispevajo k združitvi Hrvatov. Obad opozarja na več primerov. Omenimo naj samo poziv, ki ga je križevska občina poslala občinam Split, Zadar, Dubrovnik, Šibenik in Korčula, naj prispevajo k realizaciji hrvaškega ideala. Nič manj ni zanimivo tudi vpletanje Črne gore oziroma Petra II. Petrovića Njegoša v notranje